WORLD CONFERENCE ON STUDENT - CENTERED LEARNING APPROACHES

BOLALARNI MAKTAB TA’LIMIGA TAYYORLASHDA MAKTABGACHA TA’LIM VA BOSHLANG‘ICH TA’LIM UZVIYLIGI

Usarova Muborak Xabibulla qizi
Samarqand davlat pedagogika instituti
pedagogika va tillarni o‘qitish kafedrasi o‘qituvchisi
usarovamuborak5@gmail.com
+99894-770-79-20

Annotatsiya

Mazkur tezisda bolalarni maktab ta’limiga tayyorlash jarayonida maktabgacha ta’lim va boshlang‘ich ta’lim bosqichlari o‘rtasidagi uzviylikning pedagogik ahamiyati, mazmuni va uni ta’minlash yo‘llari yoritilgan. Shuningdek, bolalarning intellektual, nutqiy, jismoniy va ijtimoiy-emotsional rivojlanishida ta’lim bosqichlari hamkorligining o‘rni, maktabga moslashuv jarayonini samarali tashkil etish masalalari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: maktabga tayyorgarlik, maktabgacha ta’lim, boshlang‘ich ta’lim, uzviylik, vorisiylik, pedagogik hamkorlik, kompetensiya, maktabga moslashuv.

KIRISH

Bugungi kunda ta’lim tizimining barcha bosqichlarida uzviylikni ta’minlash, yosh avlodning har tomonlama rivojlanishi uchun zarur pedagogik shart-sharoitlarni yaratish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, maktabgacha ta’limdan boshlang‘ich ta’limga o‘tish davri bolaning hayotida alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki ushbu davrda bola yangi ijtimoiy muhitga kirib boradi, uning kundalik faoliyati, atrofdagilar bilan munosabati va bilim olishga bo‘lgan talablari o‘zgaradi.

Maktabgacha ta’lim bolaning dastlabki bilimlari, hayotiy ko‘nikmalari, nutqi, tafakkuri va ijtimoiy munosabatlarini shakllantirishga xizmat qiladi. Boshlang‘ich ta’lim esa mazkur tajribani davom ettirib, o‘qish, yozish, hisoblash va mustaqil o‘quv

faoliyatini egallash uchun imkoniyat yaratadi. Shu sababli ushbu ikki ta’lim bosqichi o‘rtasidagi uzviylikni ta’minlash bolaning keyingi ta’lim jarayonidagi muvaffaqiyatiga ta’sir ko‘rsatuvchi muhim pedagogik omildir.

Maktabgacha ta’lim va boshlang‘ich ta’lim uzviyligi deganda ta’lim mazmuni, maqsadi, vazifalari, metodlari va kutilayotgan natijalarning o‘zaro uyg‘unligi tushuniladi. Bunda maktabgacha ta’limda shakllangan bilim va ko‘nikmalar boshlang‘ich sinflarda rivojlantiriladi, bolalarning yosh va individual xususiyatlari hisobga olinadi. Mavzuning dolzarbligi shundaki, bolani maktabga tayyorlash faqat harflarni tanish, sanash yoki yozishga o‘rgatish bilan cheklanmaydi. Eng avvalo, unda o‘rganishga qiziqish, mustaqil fikrlash, muloqot qilish, topshiriqlarni bajarish va yangi sharoitga moslashish ko‘nikmalarini shakllantirish zarur.

1. Maktabgacha ta’lim va boshlang‘ich ta’lim uzviyligining pedagogik mohiyati

Ta’lim bosqichlari o‘rtasidagi uzviylik bolaning rivojlanish jarayonini izchil davom ettirishni nazarda tutadi. Maktabgacha ta’lim tashkilotida bolalar ko‘proq o‘yin, kuzatish, tajriba, suhbat va ijodiy faoliyat orqali bilim oladilar. Boshlang‘ich sinflarda esa mazkur faoliyatlar orqali to‘plangan tajriba tizimli ta’lim jarayonida mustahkamlanadi. Uzviylikning asosiy maqsadi bolani maktab talablariga birdaniga moslashtirish emas, balki uning maktab hayotiga bosqichma-bosqich tayyorlanishini ta’minlashdan iborat. Bunda ta’lim jarayonining mazmuni bolaning yoshiga mos bo‘lishi, uning qiziqishlari va ehtiyojlari e’tiborga olinishi lozim.

Maktabgacha ta’lim bosqichida bolaning quyidagi ko‘nikmalarini rivojlantirishga alohida e’tibor beriladi:

atrof-muhitni kuzatish va tushunish;

o‘z fikrini og‘zaki bayon qilish;

savollarga javob berish va savol bera olish;

buyumlarni taqqoslash, guruhlash va farqlash;

tengdoshlari bilan hamkorlikda faoliyat olib borish;

oddiy qoidalarga rioya qilish;

mustaqil harakat qilish va o‘z faoliyatini yakunlash.

Boshlang‘ich ta’limda esa ushbu ko‘nikmalar o‘qish, yozish, matematika va boshqa fanlarni o‘zlashtirish jarayonida rivojlantiriladi. Masalan, maktabgacha ta’limda bolalar buyumlarni rang, shakl va kattaligiga qarab guruhlashni o‘rgansalar, boshlang‘ich sinfda ushbu tajriba matematik tushunchalarni o‘zlashtirishga yordam beradi. Demak, uzviylikning mohiyati avvalgi bosqichdagi ta’lim mazmunini aynan takrorlashda emas, balki bolada shakllangan bilim, tajriba va ko‘nikmalarni yangi faoliyatlar orqali rivojlantirishda namoyon bo‘ladi.

2. Bolalarni maktab ta’limiga tayyorlashning asosiy yo‘nalishlari

Bolalarni maktabga tayyorlash ko‘p qirrali jarayon bo‘lib, jismoniy, aqliy, nutqiy, ijtimoiy-emotsional va mustaqil faoliyatga oid tayyorgarlikni qamrab oladi.

Jismoniy tayyorgarlik. Bolaning sog‘lom rivojlanishi, harakatlarni muvofiqlashtirishi, mayda motorikasi va gigiyenik odatlari maktabdagi faoliyati uchun muhimdir. Rasm chizish, bo‘yash, mozaika terish, qurish-yasash va harakatli o‘yinlar ushbu ko‘nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi.

Aqliy va bilish tayyorgarligi. Maktabda muvaffaqiyatli ta’lim olish uchun bola kuzatish, taqqoslash, umumlashtirish, xulosa chiqarish va muammoli vaziyatlarni hal etishga intilish kabi ko‘nikmalarga ega bo‘lishi kerak. Bunday qobiliyatlarni rivojlantirishda mantiqiy o‘yinlar, topishmoqlar, didaktik mashqlar va kichik tajribalar samarali vosita hisoblanadi.

Nutqiy tayyorgarlik. Bolaning lug‘at boyligi, tovushlarni farqlashi, gap tuzishi, suhbatda ishtirok etishi va hikoyalarni izchil bayon qilishi muhim ahamiyatga ega. Nutqning rivojlanishi bolaning o‘qituvchi ko‘rsatmalarini tushunishi, savollarga javob berishi va o‘z fikrini ifodalashiga yordam beradi.

Ijtimoiy-emotsional tayyorgarlik. Maktabga borayotgan bola jamoada faoliyat olib borish, tengdoshlarini tinglash, navbat kutish, umumiy qoidalarga rioya qilish va

o‘z his-tuyg‘ularini boshqarishga o‘rganishi zarur. Ushbu ko‘nikmalar bolaning sinf jamoasiga qo‘shilishi va maktab muhitiga moslashishini yengillashtiradi.

Mustaqil faoliyatga tayyorgarlik. Topshiriqni tinglash, uning mazmunini tushunish, ishni boshlash va yakunlash, o‘z buyumlarini tartibga solish kabi ko‘nikmalar ham maktabga tayyorgarlikning muhim tarkibiy qismidir.

Mazkur yo‘nalishlarning o‘zaro uyg‘un rivojlanishi bolada maktab ta’limiga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantiradi. Shuning uchun tayyorgarlik jarayonida faqat akademik bilimlarga emas, bolaning yaxlit rivojlanishiga e’tibor qaratish lozim.

3. Maktabgacha va boshlang‘ich ta’limda metodik uzviylikni ta’minlash

Ta’lim bosqichlari o‘rtasidagi uzviylikni ta’minlashda pedagogik metodlarning izchil va maqsadga muvofiq qo‘llanilishi muhim o‘rin tutadi. Maktabgacha ta’limda o‘yin bolaning yetakchi faoliyatlaridan biri hisoblanadi. O‘yin jarayonida bolalar bilimlarni o‘zlashtiradilar, o‘zaro muloqot qiladilar, mustaqil qaror qabul qilishga va turli vaziyatlarni hal etishga o‘rganadilar. Boshlang‘ich sinflarda ham didaktik o‘yinlar, ko‘rgazmali materiallar, guruhli mashqlar va amaliy topshiriqlardan foydalanish bolaning ta’lim jarayoniga qiziqishini oshiradi.

Masalan, maktabgacha ta’limda “Do‘kon” syujetli-rolli o‘yini orqali bolalar buyumlarni sanash, ularning nomlarini aytish, savol-javob qilish va muomala madaniyatini o‘rganadilar. Boshlang‘ich sinfda esa ushbu tajriba oddiy matematik masalalar tuzish, sonlarni taqqoslash va muloqotga oid topshiriqlarni bajarishda qo‘llanilishi mumkin.

Nutqni rivojlantirish mashg‘ulotlarida ham uzviylikni ta’minlash muhimdir. Maktabgacha yoshdagi bolalar ertak tinglash, hikoya tuzish, rasmlar asosida gapirish va she’r yodlash orqali nutqiy tajribaga ega bo‘ladilar. Boshlang‘ich sinflarda ushbu tajriba matnni o‘qish, mazmunini tushunish, qayta hikoyalash va yozma nutqni shakllantirish jarayonida davom ettiriladi. Shuningdek, kuzatish va tajribalardan foydalanish bolalarning bilish faoliyatini rivojlantiradi. Masalan, tabiatdagi mavsumiy

o‘zgarishlarni kuzatish, o‘simliklarning o‘sishini o‘rganish va suvning xususiyatlarini sodda tajribalar orqali aniqlash bolalarda izlanish, fikrlash va xulosa chiqarish ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Metodik uzviylikni ta’minlashda quyidagi tamoyillarga rioya etish maqsadga muvofiq:

Ta’lim mazmunining bolaning yoshiga mosligi.

Oddiy bilim va ko‘nikmalardan murakkab faoliyatga bosqichma-bosqich o‘tish.

O‘yin, amaliy mashq va ko‘rgazmali vositalardan samarali foydalanish.

Bolalarning individual xususiyatlarini hisobga olish.

Mustaqillik, ijodkorlik va bilishga qiziqishni rag‘batlantirish.

Olingan bilimlarni kundalik hayotiy vaziyatlarda qo‘llashga imkon yaratish.

Bunday yondashuv bolaning maktabgacha ta’limda egallagan tajribasini boshlang‘ich ta’lim jarayonida davom ettirishga xizmat qiladi.

4. Maktabgacha ta’lim tashkiloti, maktab va oila hamkorligi

Bolalarni maktabga tayyorlash jarayonining samaradorligi faqat tarbiyachi yoki boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining faoliyatiga bog‘liq emas. Ushbu jarayonda oila, maktabgacha ta’lim tashkiloti va maktabning hamkorligi alohida ahamiyatga ega.

Maktabgacha ta’lim tashkiloti tarbiyachilari bolaning rivojlanish xususiyatlari, qiziqishlari, kuchli tomonlari va qo‘llab-quvvatlashga ehtiyoj sezadigan jihatlarini kuzatib boradilar. Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari esa bolalarning avvalgi tajribasini hisobga olib, ta’lim jarayonini tashkil etishlari lozim.

Hamkorlikni rivojlantirish uchun maktabgacha ta’lim tashkilotlari va umumta’lim maktablari o‘rtasida muntazam metodik uchrashuvlar tashkil etish, ochiq mashg‘ulot va darslarni kuzatish, tajriba almashish hamda bolalarning maktabga moslashuvini muhokama qilish foydalidir.

Maktab bilan oldindan tanishtirish tadbirlari ham muhim ahamiyatga ega. Bolalarning maktab binosi, sinfxona, kutubxona va o‘qituvchi bilan tanishishi ularda

yangi muhit haqidagi tasavvurlarni shakllantiradi. Natijada maktabga borish bilan bog‘liq xavotir kamayishi va ta’limga nisbatan qiziqish ortishi mumkin.

Ota-onalar ham bolani maktabga tayyorlashda faol ishtirok etishlari kerak. Uy sharoitida bolaga ertak o‘qib berish, suhbatlashish, savollariga javob berish, mustaqil kiyinish va shaxsiy buyumlarini tartibga solishga imkon yaratish foydalidir. Shuningdek, kun tartibini shakllantirish, yetarli uyqu va faol harakatni ta’minlash bolaning maktabga tayyorgarligini qo‘llab-quvvatlaydi.

Bolani boshqa bolalar bilan taqqoslash, xatolari uchun keskin tanbeh berish yoki maktab bilan qo‘rqitish tavsiya etilmaydi. Aksincha, uning kichik yutuqlarini e’tirof etish, savollar berishiga imkon yaratish va mustaqil harakatlarini rag‘batlantirish lozim.

Demak, maktabgacha ta’lim tashkiloti, maktab va oila o‘rtasidagi hamkorlik bolaning rivojlanishini qo‘llab-quvvatlaydigan yaxlit pedagogik muhitni shakllantiradi.

5. Uzviylikni ta’minlashdagi muammolar va ularning yechimlari

Ta’lim bosqichlari o‘rtasidagi uzviylikni ta’minlash jarayonida ayrim muammolar uchrashi mumkin. Jumladan, maktabgacha ta’lim tashkiloti va boshlang‘ich sinf pedagoglari o‘rtasida muntazam hamkorlikning yetarli emasligi, bolalarni maktabga tayyorlashda faqat o‘qish va hisoblash ko‘nikmalariga ustuvorlik berilishi hamda individual rivojlanish xususiyatlarining to‘liq hisobga olinmasligi shular jumlasidandir.

Ba’zan bolalardan maktabga kelishidan oldin barcha harflarni yozish, matnlarni o‘qish va murakkab matematik topshiriqlarni bajarish talab etiladi. Bunday yondashuv bolaning qiziqishi va imkoniyatlarini hisobga olmasa, ortiqcha zo‘riqishga sabab bo‘lishi mumkin. Shuning uchun maktabga tayyorgarlik jarayonida bolaning yoshiga mos faoliyat, mustaqillik, nutq, muloqot va o‘rganishga qiziqishni rivojlantirishga ham yetarli e’tibor berilishi lozim.

Muammolarni bartaraf etish uchun bir nechta amaliy choralarni amalga oshirish mumkin. Birinchidan, maktabgacha ta’lim tashkiloti va maktab pedagoglari o‘rtasida

doimiy hamkorlik yo‘lga qo‘yilishi kerak. Ikkinchidan, bolalarning rivojlanishini faqat yakuniy natijalar orqali emas, balki ularning faoliyati, mustaqilligi, muloqoti va o‘rganishga intilishi asosida ham kuzatish zarur. Uchinchidan, maktabning dastlabki davrida bolalarning moslashuviga e’tibor berib, topshiriqlarni bosqichma-bosqich murakkablashtirish maqsadga muvofiq. Shuningdek, ota-onalar uchun maktabga tayyorgarlik bo‘yicha maslahatlar va amaliy uchrashuvlar tashkil etish, bolalarning individual ehtiyojlariga mos pedagogik yordam ko‘rsatish ham muhim hisoblanadi. Uzviylikni ta’minlashning asosiy mezoni boladan barcha bilimlarni oldindan egallashni talab qilish emas, balki uning maktabda o‘qishga tayyorligi, o‘rganishga qiziqishi va yangi sharoitga moslasha olishiga zarur shart-sharoit yaratishdir.

XULOSA VA TAVSIYALAR

Xulosa qilib aytganda, bolalarni maktab ta’limiga tayyorlashda maktabgacha ta’lim va boshlang‘ich ta’lim uzviyligi ta’lim sifatini ta’minlashning muhim pedagogik shartlaridan biridir. Ushbu uzviylik bolaning maktabgacha ta’limda egallagan bilim, ko‘nikma va tajribasini boshlang‘ich sinflarda izchil rivojlantirish, ta’lim jarayoniga moslashishini yengillashtirish hamda mustaqil o‘quv faoliyatiga tayyorlashga xizmat qiladi.

Maktabga tayyorgarlikni faqat savod chiqarish yoki hisoblash ko‘nikmalari bilan cheklash mumkin emas. Bolaning jismoniy rivojlanishi, nutqi, tafakkuri, muloqot madaniyati, mustaqilligi va ijtimoiy-emotsional tayyorgarligi ham birdek muhimdir. Shu bois ta’limning ikki bosqichida mazmun, metod va pedagogik talablar o‘zaro uyg‘unlashtirilishi zarur.

Tadqiqot mazmunidan kelib chiqib, quyidagi tavsiyalar ishlab chiqildi:

Maktabgacha ta’lim tashkilotlari va umumta’lim maktablari o‘rtasida muntazam hamkorlik rejasini ishlab chiqish.

Tarbiyachilar va boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari uchun qo‘shma seminarlar, ochiq mashg‘ulotlar va metodik uchrashuvlar tashkil etish.

Bolalarni maktabga tayyorlashda o‘yin, kuzatish, suhbat, amaliy topshiriq va ijodiy faoliyatlardan samarali foydalanish.

Bolalarning individual rivojlanish xususiyatlari va ehtiyojlarini hisobga olish.

Ota-onalarni maktabga tayyorgarlik jarayoniga faol jalb etish.

Maktabning dastlabki oylarida bolalarning moslashuvini kuzatish va zarur pedagogik yordam ko‘rsatish.

Bolalarda o‘rganishga qiziqish, mustaqil fikrlash, o‘ziga ishonch va hamkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirish.

Shunday qilib, maktabgacha ta’lim va boshlang‘ich ta’lim o‘rtasidagi uzviylikni ta’minlash bolalarning ta’lim olishga bo‘lgan ijobiy munosabatini shakllantirish, ularning imkoniyatlarini ro‘yobga chiqarish va keyingi ta’lim bosqichlarida muvaffaqiyatli rivojlanishi uchun mustahkam asos yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. 2020-yil 23-sentabr, O‘RQ-637.
2. O‘zbekiston Respublikasining maktabgacha ta’lim va tarbiya sohasiga oid normativ-huquqiy hujjatlari.
3. Ilk qadam davlat o‘quv dasturi. Maktabgacha ta’lim tashkilotlari uchun.
4. UNESCO. Early Childhood Care and Education — maktabgacha ta’lim va boshlang‘ich ta’limga o‘tish masalalariga oid materiallar.
5. OECD. Starting Strong — maktabgacha ta’lim va boshlang‘ich ta’lim bosqichlari o‘rtasidagi o‘tish masalalariga oid nashrlar.